

BOSHLANG'ICH SINFLARDAGI MOSLASHUVCHANLIKNI TO'G'RI TASHKIL QILISH VA O'QUVCHILARNI MAKTAB VA FANLARGA TO'LIQ QAMRAB OLISH , DIQQAT VA IDROKNI SHAKLLANTIRISH

Saidova Fazilat

*Xorazm viloyati Xonqa tumani maktabgacha
va maktab ta'limi bo'limiga qarashli
41-sonli ayrim fanlar chuqur o'rgatiladigan
sinflari mavjud umumiy o'rta ta'lim maktabining
psixologi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining maktab sharoiti va o'quv fanlariga moslashuvini samarali tashkil etish va o'quvchilarning aql-idroki, sezgirligi, kuzatuvchanligi, eslab qolish va esga tushirish imkoniyatlarining rivojlanishi uchun muhim shart-sharoitlar yaratishning usul va texnologiyalari ilgari surilgan.*

Kalit so'zlar: *Maktab, o'quvchi, diqqat, idrok, taraqqiyot, xulq, axloqiy, normalar, xarakter.*

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining maktab sharoiti va o'quv fanlariga moslashishi , diqqat va idrokni rivojlantirish, ularning ta'lim jarayonida eng muhim ko'nikmalaridan biri bo'lib, ularning o'zlarini rivojlantirish va o'rganishlarida muhim ahamiyatga ega. Bu maqolada, boshlang'ich sinf o'quvchilarida diqqat va idrokni rivojlantirishning muhimligi, uning o'quv jarayonida va hayotning boshqa sohalarida o'zgaruvchiligi haqida ma'lumotlar taqdim etiladi. Maktab yoshiga kelib, normal rivojlanayotgan bolalar rasm va suratlar real hayotni aks ettirayotganligini yaxshi tushunadilar. Shuning uchun ham surat va rasmlarda nimalar aks etganini real hayotga taqqoslagan holda bilishga harakat qiladilar. Bola rasmlarda atrof hayotdagi narsalarni kichiklashtirib tasvirlanganligini angalay biladi. Bu tasvirlar bolalarda estetik va badiiy didni rivojlantiradi. Chunki, bola shu rasmlar orqali olam go'zalligini, uning turfa ranglardan iborat ekanligini anglaydi, ajratadi va o'z munosabatini bildiradi. Ta'lim-tarbiya jarayonida bolalarda ixtiyoriy idrok va kuzata olish qobiliyati o'sadi. Kuzata bilish muvafaqqiyatli o'qish uchun zarur shartlardan biridir. O'quvchilarda kuzata bilish qobiliyati ularning tafakkuri, irodasi, qiziqish, havaslari bilan birgalikda o'sib boradi. Bu yoshdagi o'quvchilar o'z idroklarini mustaqil idora eta oladilar. Boshlang'ich sinf o'quvchilari katta yoshdagi odamlardan deyarli qolishmasdan to'g'ri chiziqni ko'z bilan chamalab teng ikki bo'lakka

bo'la oladilar, narsa va chiziqnlarni katta-kichikligiga qarab taqqoslay oladilar, narsalarning fazoda turgan o'rnini, ularning qaysi biri yaqinroq yoki uzoqroq, qaysi biri balandroq yoki pastroq joylashganini ko'z bilan chamalab, shu masofani bosib o'tish uchun talab qilinadigan vaqtni ham taxminan hisoblay oladilar. Maktab ta'limiga tayyorlanayotgan bolada diqqat nisbatan uzoq muddatli va shartli barqaror bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida diqqatni irodaviy zo'r berish bilan boshqarish va vaziyatga moslash imkoniyati yaxshi bo'lmaydi. Buning asosiy sababi, ularda ixtiyoriy diqqatning kuchsizligi va beqarorligidir. Bolalarda ixtiyorsiz diqqat ko'proq rivojlangan bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quv materiallarining yaqqolligi, yorqinligi, jozibadorligi, o'quvchida beixtiyor his-tuyg'ularni uyg'otadi va kuchli irodaviy zo'riqishsiz fan asoslarini egallash imkonini beradi. 1-2 sinf o'quvchilari diqqatining o'ziga xos xususiyatlaridan biri - uning etarlicha barqaror emasligidir. Shuning uchun ham ular o'z diqqatlarini uzoq muddat muayyan narsalarga qarata olmaydilar va diqqat ob'ektlari ustida uzoq tura olmaydilar. Ta'lim jarayoni kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ixtiyoriy, barqaror, mustahkam, kuchli, faol ongli diqqatni rivojlantirishga qulay shart-sharoit yaratadi. Bilim olish jarayonida mustaqil aqliy mehnat qilish, misol-masalalar yechish, mashqlar bajarish, takrorlash irodaviy zo'r berish jarayonida ixtiyoriy, ongli diqqat tarkib topadi. Bu yoshdagi bolalarda ixtiyoriy diqqatni to'plash, tashkil qilish, uni taqsimlash, ongli ravishda boshqarish uquvi shakllana boshlaydi.

O'qish jarayoni uchun ixtiyoriy esda qoldirish ham, ixtiyoriy esga tushirish ham barobar talab etiladi. Busiz o'qish jarayonining normal bo'lishi mumkin emas. O'quvchilardan faqat o'rganib, bilib olishgina emas, balki o'rganib bilib olganini xotirlay olish ham talab etiladi. O'quv materialini muayyan sistema bilan xotirlash faqat ixtiyoriy esga tushirish yo'li bilan bo'lishi mumkin. O'quvchilar tushuncha va qoidalarni ta'riflab berolmay kolganlarida yoki ta'riflash mumkin bo'lmagan paytlarda tasvirlab, taqqoslab, xarakterlab, misollar bilan ko'rsatib beradilar. Dars jarayonida o'qituvchi turli vaziyatlarni tasavvur qilishni so'raydi. Bu holat, albatta, biron-bir yordamchi qurollar-predmetlar, maketlar, sxemalar bo'lgan taqdirdagina o'quvchi tasavvurini rivojlantirishi mumkin. Aks holda bu yoshdagi bolalar mustaqil tasavvur, harakatlar qilishga qiynaladilar. Kichik maktab davrida tasavvur asosan bolalar rasm chizayotganlarida, Shuningdek ertak va hikoyalar to'qiyotganlarida rivojlanadi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar o'z xayollari va tasavvurlariga asoslangan holda qiziqarli ertak va hikoyalarni o'zlari mustaqil ravishda to'qiy oladilar. Kichik maktab yoshidagi bolalar tasavvuri juda keng va xilma-xil bo'ladi. Ayrim o'quvchilar real borliqni

tasavvur etsalar, boshqalari esa fantastik obraz va vaziyatlarni tasavvur etadilar. Shu bois kichik maktab yoshidagi bolalarni realistlar va fantazyorlarga ajratish mumkin. Bolalar ko'pincha o'zlariga ma'lum siymolar, syujetlardan foydalangan holda yangi obrazlarni tasavvur etadilar, yaratadilar. Juda ko'p multfilmlar ana shunday bolalarning tasavvurlari asosida yaratilgan. Turli tasavvurlar zamirida ularning qo'rquvni yengishi, do'st topishi, xursandchilik hislari yotadi. Bundan tashqari, tasavvur davolovchi xususiyatga natijaga olib keluvchi faoliyat sifatida ham namoyon bo'lishi mumkin. Bola real hayotda qiyinchiliklarga duch kelib, ulardan chiqib keta olmagan holatda ham ko'pincha xayolga beriladi. Masalan, mehribonlik uyida tarbiyalanayotgan bola o'zining hamma havas qiladigan oilasi, uyi bo'lishini, bu uyga o'g'rilar kelib qolsa, u qahramonlik qilishini tasavvur qiladi. O'z tasavvurida yaxshi yoki yomon holatlarni boshidan kechirgan bola o'zining kelgusi xattiharakatlari motivatsiyasi uchun zamin tayyorlaydi. Kattalarga nisbatan bo'lgan tasavurning bolalar hayotidagi ahamiyati juda katta. Bola tasavvur qilib atrof-hayotni chuqurroq bila boshlaydi, o'z-o'zining shaxsiy tajribasidan tasavvur yordamida chetga chiqa oladi, ijodiy layoqati rivojlanadi, shaxsiy xususiyatlarining rivojlanishiga xizmat qiladi. Maktabning birinchi sinfiga kelgan bolada xayol yetarli darajada rivoj topgan bo'ladi va u xilma-xil tasavvurlarning kattagina zaxirasiga ega bo'ladi. O'qish jarayonida u faqat idrok va xotira tasavvurlariga tayanib qolmasdan, balki shu bilan birga, xayolida yaratilgan tasavvurlarga ham tayanib, o'rgatilayotgan materialni yaqqol tarzda o'zlashtira boradi. Bolaning xayoli tevarak-atrof taassurotlari, tasviriy san'at asarlarini etarli darajada aks ettirishda vujudga keladi. Siymolar, shartli belgilar, tabiat manzaralari jamlanib, o'quvchilarda xayol paydo bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'ynaydigan o'yinlarda ham ularning xayolini o'sishi davom etaveradi. O'quvchilar o'z o'yinlarida turli narsalarni yasaydilar, turli yerlarga sayohat qiladilar. Bunday o'yinlardan o'quvchi mazmundor taassurotlar oladi va unda turli tasavvurlar hosil bo'ladi, uning ijodiy, qurish-yasash va badiiy qobiliyatlari o'sadi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchining xayoli o'zining kengligi va mazmundorligi jihatidagina o'zgarib qolmasdan, balki yo'nalishi jihatidan ham o'zgaradi. Bu yoshdagi bolalar tafakkurining asosiy turi obrazli tafakkurdir. Bolalarga beriladigan va asosan maktabda amalga oshiriladigan ta'lim bolalar tafakkurining o'sishi uchun g'oyat katta ahamiyatga egadir. Bolalarga beriladigan va asosan maktabda amalga oshiriladigan ta'lim bolalar tafakkurining o'sishi uchun g'oyat katta ahamiyatga egadir. Ta'lim va maktabda beriladigan bilimlarni o'zlashtirish jarayonida, kuzatuvchanlik, xotira va hayol o'sib borishi bilan

kichik maktab yoshidagi bolalar tafakkuriga material bo'ladigan narsalar doirasi kengaya boradi, bolalarda mantiqiy tafakkur va tanqidiy fikrlash o'sib boradi. Ta'lim jarayonida bolaning tafakkuri katta o'sish yo'lini — konkret tafakkurdan abstrakt - nazariy tafakkurga o'sish yo'lini bosib o'tadi. Kichik maktab yoshidagi bolalarning tafakkuri hali ham amaliy, aniq tafakkur bo'ladi, lekin ta'lim jarayonida bolalarning bunday aniq tafakkuri, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning aniq tafakkuriga qaraganda, murakkabroq va mazmunliroq bo'lib qoladi, ulardagi fikrlash jarayonlarining hammasi takomillasha boradi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning tafakkuri mantiqiy fikrlash, mulohaza yuritish, hukm va xulosa chiqarish, taqqoslash tahlil qilishning turli usullarini qo'llashda o'ziga xos xususiyatlari bilan maktabgacha yoshdagi bolalar va o'smirlardan farq qiladi. Ta'lim jarayonida tafakkur operatsiyalariga, mustaqil fikrlashga o'rgatish kichik maktab yoshdagi o'quvchilarni barkamollikka erishtirishning garovidir. 6-11 yoshli bola mantiqiy fikrlay oladi, lekin bu yosh asosan ko'rganlariga tayanib, ta'lim olishga intilgan davr hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarni maktab sharoitiga moslashtirish uchun maktablar maxsus binolar bilan jihozlanishi, zarur mutaxassislar, didaktik materiallar, moslashtirilgan o'quv dasturlari bilan ta'minlanishi kerak. Bundan tashqari, mavzularni turli xil qobiliyatli o'quvchilar o'zlashtira oladigan qilib moslashtirish muhimdir. Bu muammoni hal qilish asosan o'qituvchilarga topshirilgan. Buni amalga oshirishning o'ziga yarasha qiyinchiliklari bor, chunki bitta sinfda turli xil qobiliyatlarga ega bo'lgan turli xil o'quvchilar bor. O'qituvchi har bir kishining o'quv ehtiyojlarini qondirishi, o'quvchilarning individual qobiliyatlarini hisobga olishi va bu bolalarning muvaffaqiyati uchun maksimal darajada hissa qo'shishi kerak. ariga moslashtirish usullarini o'z ichiga oladi. Ushbu ishning maqsadi alohida ta'limga muhtoj bo'lgan boshlang'ich maktab o'quvchilari uchun fanlarni moslashtirish usullarini ishlab chiqish edi. O'qituvchilar o'quv jarayonini rejalashtirishlari, o'quvchilarni butun sinf sifatida va o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishlari kerak. O'quvchilarning maxsus ehtiyojlariga qarab og'zaki yoki yozma ko'rsatmalar berilishi kerak. Ba'zi o'quvchilar tomonidan ma'lumotni idrok etishning past tezligini uning hajmini kamaytirish va ta'lim natijalariga qo'yiladigan talablarni kamaytirish orqali qoplash kerak emas. Baholash mezonlarga emas, balki shakllarga ko'ra moslashuvchan bo'lishi kerak. Talabalar olingan bilimlarni turli usullarda ko'rsatishlari mumkin: og'zaki, yozma, taqdimot. Ma'lumotni taqdim etish shaklini qayta ko'rib chiqish va agar kerak bo'lsa, darslarni og'ir xarakterga ega o'quvchilar bilan individual ishlash orqali to'ldirish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, taklif

etilgan mutaxassislar (logopedlar, defektologlar va boshqa mutaxassislar) bilan muntazam ravishda individual ishlash kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Yo'ldoshev J.G'., Hasanov S. Pedagogik texnologiyalar. /O'quv qo'llanma. –T.: Iqtisodmoliya, 2009. –652 b.
2. Nishonaliev U.N. Kasbiy ta'lim pedagogikasi. /O'quv qo'llanma. – T.: TDPU, 2007.
3. Nishonova Z., Qarshieva D. Eksperimental psixologiya. /O'quv qo'llanma. –T.: Fan va texnologiya, 2007. –92 b.
4. Mavlonova R. va boshq. Pedagogika (darslik). –T.: O'qituvchi, 2002.
5. Munavvarov A.K. Oila pedagogikasi. –T.: O'qituvchi, 1994. – 112 b.
6. Pedagogika (A.Q.Munavvarov tahr.). –T.: O'qituvchi, 1996. – 200 b.
7. Psixologiya i pedagogika (uchebnik). Pod.red. A.A.Radugina. – M.: Visshaya shkola, 2003.
8. Pedagogika professionalnogo obrazavaniya (uchebnik). Pod. red. V.A. Slastenina. –M.: Akademiya, 2003.
9. Razdatochnie materialii metodicheskogo seminara po peredovim pedagogicheskim texnologiyam. Kiev, 2005.
10. Sayidahmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar (nazariya va amaliyot). –T.: Moliya,2003. – 172 b.
11. Sarsenbaeva R.M., Doniev B.B. Umumiy pedagogika. /O'quv-uslubiy qo'llanma.
12. Samarqand: SDChTI, 2008. – 80 b.